

זמן אמירת הסליחות

הרב שמואל ברוך גנוט - קובץ המאור

א] כ' הטושו"ע (תקפ"א א' א'): "נוהגים לקום באשמורת לומר סליחות ותחנונים". והמג"א הערה מקורו מד' המנהגים למהר"א טירנא (מנהגי סליחות עמוד פ"ב) שכתב כך: "מנהג לעמוד לסליחות במוצ"ש שלפני ראש השנה קודם היום [ובדפוסים אחרים: קודם עלוה"ש], לפי שאמרינן בפ"ק דע"ז שהקב"ה שט בי"ח עולמות בלילה ובג' שעות אחרונות בבוקר הוא שט בעוה"ז", והמג"א הוסיף: "והוא עת רצון". וכתב הפרמ"ג שלפי"ז אומרים הסליחות בסוף הלילה ממש, קודם אור היום.

והנה צ"ת מהיכא נילף דבר זה, כיון שבע"ז ג' ב' נאמר שהקב"ה "רוכב על כרוב קל שלו ושט בי"ח אלף עולמות", ולא מצאנו שמשייט בג' שעות אחרונות בעוה"ז. והנה הגר"א ז"ל ציין בביאורו על הלכה זו כך: "באשמורת - קינות (איכה) ב', י"ט. לומד - (איכה) שם, ע"ז ג' ב', ברכות ג', ב'", עכ"ל הגר"א. ובאיכה ב' י"ט נאמר: "קומי רוני בלילה לראש אשמורות שפכי כמים לבך נוכח פני ה'", ובברכות שם מובא שדוד המלך קם משנתו בחצות הלילה ועוסק בשירות ותשבחות. ולפי"ז י"ל שמה שציין לע"ז ג' ב' כוונתו לכאורה שם "ובלילה שירו עמי", וציין רש"י שכן דוד ע"ה היה מתעסק בשירות ותשבחות בזמן זה. ונמצא דלפי"ז הגר"א לא ציין לעת הרצון שבג' שעות האחרונות של הלילה אלא לעת הרצון שמחצות ואילך. והלבוש הביא כן בשם מדרש, ויש שהביאו כן בשם פרקי דר"א, ולא מצאתי כן במדרש או בפדר"א (וכנראה שטעו ועירבו זה עם ד' פרד"א פרק מ"ו שהובא בטושו"ע שמשה עלה למרום במ' יום אלו), וצ"ע.

ב] ואם כנים דברינו בדעת הגר"א ז"ל ש"אשמורת" היינו חצות, ודלא כמשמעות כל הפוסקים שנביא בהמשך, עדיין לכאורה לא מובן המנהג לומר סליחות בחצות. דהנה הגר"א ייסד דבריו עה"פ "קומי רוני בלילה", ומשמע שישנו ענין לקום באופן מיוחד לצורך ה"שפכי כמים לבך", וכ"מ בלשון הרמב"ם (תשובה ג', ה') "ונהגו כולם לקום בלילה ולהתפלל", ובלשון השו"ע "לקום באשמורת", והיינו שישנו ענין לקום ולהתגבר משנתו לצורך הסליחות, ואילו אנו לא הולכים כלל לישון עד חצות וחסר לנו בענין הקימה הנ"ל, ושמחתי לראות שהעיר כן גם בס' הלכות חג בחג להגרמ"מ קארפ שליט"א. ודוחק לומר שלא דוקא הוא, ורק בזמנם שהחשכה שלטה בשעות אלו ונמו על משכבם כבר מצאת הכוכבים, לכן נאמר "לקום", וצ"ע.

ג] ואמנם המנהג לומר סליחות בחצות מובא בספר המוסר למהר"י כלץ ז"ל (פ"ד), וכן מובא באגרת בעל דגל מחנה אפרים שכן נהג הבעש"ט הק' וכן בכמה ספרי גדולי החסידות (ס' משנת יעקב, קאפיס, וס' דברי תורה-מונקאטש, ועוד). וכן ביאר מנהג זה בשו"ת אגרות משה ח"ב סי' ק"ה, דמאחר וע"פ הקבלה מחצות הוא עד רצון טובא, שווה הוא לאשמורת הבוקר.

ד] ורוב הפוסקים כתבו לומר באשמורת הבוקר. ורבי עמרם גאון כ' "קודם עמוד השחר", והרמב"ם הנ"ל כ' "לקום בלילה ולהתפלל בדברי תחנונים עד שיאיר היום", וכן בסידור רש"י (סי' קל"ט) ומחזור ויטרי (ח"א סי' שי"ג) כ' לקום לפני עלוה"ש, וכן ברמ"א (סי' תר"ב א') שגם את הויזוי צריך לומר קודם עלוה"ש, והאריך בזה בספר ישראל והזמנים (לרי"ד הארפענעס, סי' נ'). וכן הוא בשער הכוונות שכן נהג הקדוש האריז"ל, וכן מובא בכו"כ ספרי המקובלים.

ה] והנה מנהג הישיבות הקדושות בארץ ישראל לומר הסליחות אחר עלוה"ש, כשעה או כחצי שעה לפני זמן תפילת שחרית בישיבה, ויש לברר מנהג זה, שהרי הוא אחר האשמורת האחרונה, וביחוד שהובא בשם קדמונים ובשם האריז"ל שלא לומר סליחות אחר עלוה"ש (ובס' דרכי חיים ושלוה הובא שהגאון בעל מנחת אלעזר ממונקאטש הורה שבשופו"א אין לומר סליחות אחר השעה-7 בבוקר, ויש לברר טעמו, וכדלקמן).

והנה במנהגי וורמייזא (עמוד פ"ח) כ' שמנהגם היה לבוא באשמורת לביהכנ"ס ולהתחיל לומר "אדון עולם" ו"אשרי" ורק כשהאיר היום ממשמש החזן בטלית ומתחיל לומר הסליחות. ומנהגם צריך הסבר, שמדוע הקדימו לבא קודם עלוה"ש והתפללו אחר עלוה"ש.

ו] והנראה בזה דהנה בענין אמירת הסליחות ישנם כמה ענינים חשובים: א-) כיון שימים אלו בכללם הינם ימי רצון, יש להרבות בסליחות ותחנונים, ודבר זה מובא בכל ספרי הקדמונים והפוסקים. ב-) הענין לומר הסליחות דוקא בשעת עת הרצון המיוחדת שבאשמורת, וכנ"ל בבירור זמן "האשמורת". ג-) ענין "לקום" לצורך הסליחות, וכנ"ל (וכעת מצאתי ג"כ מש"כ בזה בס' שערים המצוינים בהלכה, עי"ש. ובס' חשוקי חמד ביומא כ"ב א' כתב ע"ד הש"ס שם דשאני מיגנא מממיקם ופרש"י דנוח לו לאדם לנדוד שינה מעיניו שלא לילך לישון עד סוף הלילה, מלהיות עומד ממטתו בהשכמה, וכ"פ ר"ח שם, וכ' דלפי"ז ישנה יתר חשיבות לקום בהשכמה לומר סליחות מלנדוד שינה עד חצות ולומר סליחות, וכמש"כ בס"ד). ולפי"ז י"ל שסברו גדולי התורה שעדיף לוותר על ענין קימת אשמורת הבוקר, כדי שלא ייחלשו מלימוד התורה, כאשר עדיין

ישנם את הענינים של עצם אמירת הסליחות משום שכל חודש אלול הם ימי רצון, והוסיפו לזה את ענין הקימה באופן מיוחד לצורך הסליחות, וע"כ הקדימו את שעת הסליחות ולא איחרו את שעת התפילה.

ולפי"ז יובן גם היטב מנהג בני וורמיזא, שאף שחששו מענין עטיפת הטלית קודם עלוה"ש, מ"מ לא ויתרו על קימתם לפני עלוה"ש ובאו ואמרו "אדון עולם" ו"אשרי", כדי להרויח את זכות ההתאמצות שבקימה מהשינה בשעה מוקדמת לצורך אמירת הסליחות. ואפשר דמשו"ה הקפיד בעל המנחת אלעזר שלא לומר סליחות לאחר השעה 7 בבוקר, כיון שבשעה זו בלא"ה קמים האנשים הרגילים ולמרות שניתן לקיים בכך את ענין הסליחות בימי הרצון, מ"מ יחסר בענין הקימה מהשינה המיוחדת לצורך זה.

לסיכום: א-) לדעת רוב הפוסקים עדיף לומר סליחות באשמורת האחרונה קודם עלוה"ש. **ב-)** לענ"ד לדעת הגר"א עדיף לומר החל מחצות הלילה. **ג-)** האומרים סליחות לאחר עלוה"ש עושים כן כדי שלא להפסיד מלימוד היום עקב העייפות, אך זוכים לענין הסליחות בזמן עת רצון וגם בענין הקימה המיוחדת לצורך הסליחות. **ד-)** האומרים סליחות בשעה מאוחרת, בה קמו הם בלאו הכי משנתם, זוכים לענין הסליחות בימי הרחמים, ומפסידים את הענינים הנ"ל.